

ЛАНДШАФТНО-РЕКРЕАЦІЙНЕ І РЕКРЕАЦІЙНЕ РАЙОНУВАННЯ: ТАКСОНОМІЧНІ ОДИНИЦІ, КРИТЕРІЇ, ПІДХОДИ ДО ВИОКРЕМЛЕННЯ

Л. Царик

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Розглянуто підходи до ландшафтно-рекреаційного і рекреаційного районувань. Обґрунтовано і виокремлено таксономічні одиниці ландшафтно-рекреаційного районування. Проведено поєднаний аналіз таксонів обох підходів. Зроблено висновки й узагальнення щодо встановлення певної просторової розмірності використаних у науковому обігові базових категорій районування – ландшафтно-рекреаційний, фізико-географічний, економічний, рекреаційний райони.

Ключові слова: ландшафтно-рекреаційне районування, рекреаційне районування, принципи, критерії, таксономічні одиниці.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Виокремлення таксономічних одиниць рекреаційного районування традиційно проводилось на основі сукупності природних, соціальних і економічних критеріїв. При цьому поділ території на певні таксони (зони, райони, вузли, комплекси) дає можливість відстежити спеціалізацію рекреаційного обслуговування, структуру рекреаційних ресурсів, напрями їх освоєння і збереження тощо. Стосовно районування природних рекреаційних ресурсів на переконання автора необхідно запроваджувати дещо інші підходи, оскільки критерії такого районування мали б враховувати фізико-географічні чи ландшафтні аспекти. При цьому система інтегральних таксономічних одиниць рекреаційного районування (комплексів, вузлів, районів тощо) не відповідає одиницям ландшафтно-рекреаційного районування, оскільки вони базуються на різних принципах і підходах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

В основу інтегрального рекреаційного районування покладені такі принципи: генетичний (райони виділяють на основі історичного аналізу територіальної організації рекреаційного господарства і прогнозу його розвитку), соціально-економічний (має за мету задоволення рекреаційних потреб суспільства, оптимальне використання рекреаційних ресурсів, підвищення ефективності територіального поділу праці), єдності рекреаційного районування з адміністративним і економічним устроєм [2]. Однією з перших була схема (Інституту географії АН СРСР) в межах чотирьох рекреаційних зон. За переважанням провідних рекреаційних функцій виокремлено 19 рекреаційних районів, чотири з яких – в межах території України (Кримський, Одеський, Азовський, Дніпровсько-Дністровський). За схемою рекреаційного районування І.Д. Родичкіна територію України поділено на 9 регіональних рекреаційних систем (1978) [5]. М.П. Крачило розробив на матеріалах України схему туристського районування [3]. Наявні також схеми

рекреаційного поділу території України на 4 рекреаційні регіони, 8 рекреаційних районів (чотири з яких Кримські) тощо [2]. О. Бейдик виокремив п'ять ресурсо-рекреаційних районів в Україні: Причорноморський, Карпатсько-Подільський, Полісько-Столичний, Харківський, Придніпровсько-Донецький [2]. В. Стафійчук виокремлено таксономічно рангові рекреаційні території [6].

Формулювання цілей статті. Метою даної публікації є відпрацювання підходу щодо районування природних рекреаційних ресурсів, складових ландшафтних систем і поєднаного аналізу таксонів ландшафтно-рекреаційного і рекреаційного районувань.

Виклад основного матеріалу. Рекреаційна діяльність поєднує різноманітні види відпочинку й обслуговуючі види діяльності, які в сукупності формують рекреаційні комплекси (РК). За функціональною структурою РК являє собою багатогалузеві утворення, які забезпечують рекреаційними послугами населення та створюють передумови для ефективного функціонування рекреаційного господарства. Першоосновою рекреаційного комплексу є ландшафтні природно-рекреаційні комплекси (ЛПРК), в межах яких тісно переплітаються та поєднуються природно-антропогенні рекреаційні ресурси, тобто компоненти ЛПРК. Ці територіальні природно-антропогенні системи беруть участь у відтворенні ресурсів та умов природного середовища, а також психофізичної енергії населення, зберігаючи водночас своє природне походження. В основі ЛПРК знаходяться рекреаційні ландшафти – складно поєднані природні місцевості наділені процесами природної самоорганізації, які мають рекреаційні якості. Часто в поняття рекреаційний ландшафт включають елементи рекреаційної інфраструктури. На погляд автора, ці елементи вторинні по відношенню до природної першооснови ландшафту, а тому можуть бути складовими рекреаційного комплексу, поєднуючись із ЛПРК.

Виокремлення ЛПРК проводиться за допомогою ландшафтною та тематичних фізико-

географічних карт. Поєднаний аналіз місцевостей, сприятливих для відпочинку й оздоровлення, з наявними кліматичними, геоморфологічними, гідрологічними та біотичними об'єктами дає можливість з'ясувати місцезнаходження ЛПРК у системі фізико-географічного районування [8]. ЛПРК є основою формування ландшафтних рекреаційних комплексів (ЛРК). В межах ЛРК можуть поєднуватися декілька ЛПРК. Сукупність ЛПРК у межах фізико-географічного району формує ландшафтно-рекреаційний район (ЛРР), для якого характерна морфоструктурна єдність переважаючих у його межах генетично взаємопов'язаних ландшафтно-рекреаційних місцевостей. Типові ландшафтно-рекреаційні райони характеризуються подібністю ландшафтно-морфологічної структури, особливості якої враховуються при з'ясуванні засобів раціонального використання ландшафтних рекреаційних ресурсів. При цьому аналізується площа, взаємне розташування морфологічних частин ландшафту, наявність збережених та заповідних ландшафтів, ступінь їх антропогенної перетвореності, сучасне рекреаційне та господарське використання.

Наступною таксономічною одиницею ландшафтно-рекреаційного районування є ландшафтно-рекреаційний округ, який об'єднує декілька ландшафтно-рекреаційних районів у межах окремих частин фізико-географічних областей. Характерними ознаками для ландшафтно-рекреаційного округу будуть подібність геолого-геоморфологічних особливостей території, зумовлених тектонікою, які ведуть до місцевих змін елементів теплового, водного режимів, геохімічного балансу, а отже є причинами відмінностей протікання фізико-географічних процесів. Ландшафтні особливості території зумовлюють типи та види рекреаційних заходів.

Ландшафтно-рекреаційна область складається з ландшафтно-рекреаційних районів чи ландшафтно-рекреаційних округів у межах території фізико-географічних областей. Геолого-геоморфологічний критерій визначальний у впливі на вибір типів рекреаційних занять.

Кліматичні відмінності у ступені континентальності клімату і характері трансформації повітряних мас істотно впливають на розвиток геохімічних і біологічних процесів у ландшафтах, зумовлюють їх внутрізональні відмінності, впливають на розвиток біоти. Вони є визначальними критеріями при виокремленні ландшафтно-рекреаційних провінцій (країв). Ландшафтно-рекреаційні провінції (краї) знаходяться в межах фізико-географічних країв і об'єднують сприятливі для рекреації території кількох ландшафтно-географічних областей.

На основі виявлення ландшафтних типів ґрунтово-рослинного покриву виділяють фізико-географічні зони, які утворюються за певних балансів тепла і вологи. Зміна співвідношень впливає на умови формування ґрунтів, зростання рослин, розвитку геохімічних процесів. Зональні закономірності ґрунтово-рослинного покриву, які визначають певні типи ландшафтів, є базовим критерієм для виокремлення ландшафтно-рекреаційних зон (ЛРЗ). В межах ЛРЗ оцінюють такі параметри природних рекреаційних ресурсів, як їхня функціональна придатність для спеціалізаційних напрямів рекреаційного використання, рівень рекреаційної освоєності тощо.

Оскільки ландшафтні рекреаційні ресурси є визначальними для відпочинку й оздоровлення населення, а розвиток рекреаційного господарства тяжіє до природно-ресурсного чинника, то ландшафтний підхід має пріоритетне значення для виокремлення таксонів не тільки ландшафтно-рекреаційного, а й рекреаційного районування.

Поєднаний аналіз таксономічних одиниць ландшафтно-рекреаційного і рекреаційного районувань (рис. 1) дозволив вести пошук певних відповідностей, критеріїв у виокремленні таксонів цих різноаспектних підходів. Зокрема, рівню ландшафтного природно-рекреаційного комплексу в господарському відношенні відповідатиме рекреаційний комплекс (РК), у межах якого взаємопов'язано використовуються наявні природні та соціально-економічні рекреаційні ресурси. В межах ландшафтно-рекреаційного району існують передумови для формування кількох рекреаційних центрів чи рекреаційного вузла. Так, у Подністровському ландшафтно-рекреаційному районі Тернопільської області відбувається формування Бучацького, Заліщицького і Скала-Подільського рекреаційних центрів). Територія ландшафтно-рекреаційної області (наприклад, Західно-Подільської) придатна для формування в її межах одного або кількох рекреаційних вузлів: Тернопільсько-Микулинецького, Сатанівсько-Гусятинського тощо.

У межах ландшафтно-рекреаційного краю формуватимуться рекреаційні райони або рекреаційно-територіальні комплекси, орієнтовані на використання певних типів природно-географічних умов з однаковим профілем курортів, центрів туризму і видів рекреаційних занять [1]. Так, у межах Західно-Українського ландшафтно-рекреаційного краю відбувається формування Подністровського рекреаційного району з характерними для нього кліматичними курортами (Заліщиків, Більче-Золотого, Скали-Подільської, Бакоти), численними унікальними об'єктами

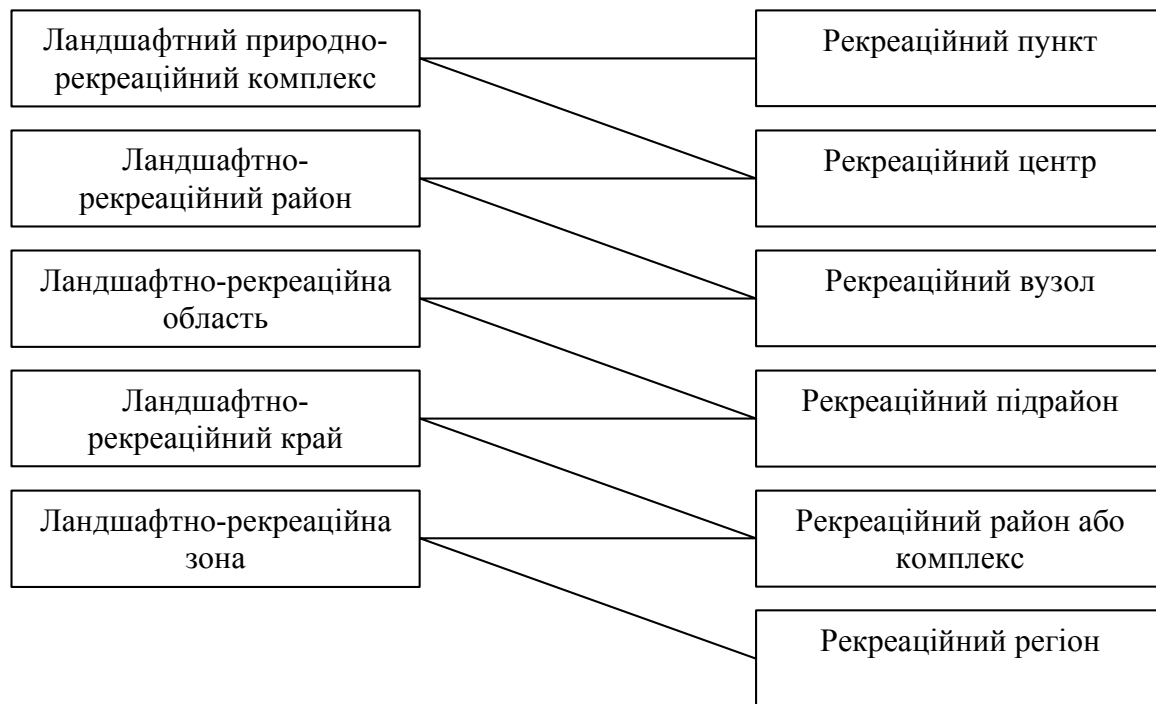

Рис. 1. Поєднання таксономічних одиниць ландшафтно-рекреаційного і рекреаційного районувань

спелеотуризму, що мають міжнародне визнання, розвитком водного туризму в каньйоноподібних долинах Дністра і його лівих допливів.

В межах ландшафтно-рекреаційних зон, які об'єднують зональні рекреаційні ландшафти фізико-географічних зон, формуються рекреаційні регіони (наприклад, Поліський), в основу яких покладено перш за все зонально-географічний чинник [4]. Зокрема, Поліський рекреаційний регіон характеризується поєднанням високофітонцидних соснових і сосново-дубових лісів із різнотравними луками і численними річково-озерно-болотними комплексами, сприятливими для оздоровчої, спортивної і пізнавальної рекреації.

Висновки. Проведений поєднаний аналіз таксономічних одиниць ландшафтно-рекреаційного районування з одиницями інтегрального рекреаційного районування дає можливість зробити деякі узагальнення:

1. При виділенні базової таксономічної одиниці – рекреаційного району – природно-соціально-економічної єдності не спостерігається дотримання авторами певних принципів і критеріїв виокремлення. У випадку встановлення меж Карпатського рекреаційного району органічно поєднується врахування азонального фізико-географічного чинника (Карпатська гірська ландшафтна країна) з соціально-економічним (Карпатський економічний район) із дотриманням принципу єдності з адміністративно-територіальним устроєм. Виділення Південного рекреаційного району базується на рекреаційних ресурсах приморських територій

без врахування соціально-економічної цілісності і адміністративно-територіального устрою території. Степовий рекреаційний район (за П.О.Масляком, 2008) [4] займає територію степової зони України (зональний принцип).

2. Водночас при виділенні рекреаційних підрайонів у межах Карпатського району визначальний ландшафтно-географічний чинник (Прикарпатський, Гірськокарпатський, Закарпатський), а у випадку з рекреаційними підрайонами Південного рекреаційного району – однаковий профіль курортів із зонами відпочинку в межах адміністративних районів (наприклад, Гурзуфський).

3. Важко пояснити виділення Кримського рекреаційного регіону – вищої таксономічної одиниці рекреаційного районування [2], а також Кримського рекреаційного підрайону в межах Південного рекреаційного району (за П.О. Масляком, 2008) [4] і Кримського рекреаційного району (за схемою районування науковців Інституту географії АН СРСР) [2].

4. Вживані наукові категорії – фізико-географічний район, ландшафтно-рекреаційний район, економічний район, рекреаційний район тощо – повинні бути орієнтовані ще й на певну просторову розмірність. За умови домінування природно-географічних критеріїв виділення просторові межі фізико-географічних і ландшафтно-рекреаційних районів мають бути близькими і не відрізнятися у десятки разів. Водночас просторові межі економічних і рекреаційних районів, виділених на основі поєднання природних і соціально-економічних

чинників, повинні бути порівнянними з рангом району.

Список літератури

1. Бейдик О.О. Рекреаційна географія: навчально-методичний комплекс дисципліни / О.О. Бейдик. К.: Обрії, 2007. – 96 с.
2. Географічна енциклопедія України: в 3 томах / відп. ред. О.М. Маринич – К.: “Українська Радянська Енциклопедія” ім. М.П. Бажана, 1989–1993–Т.1.: А-Ж. – 1989. – 416 с. Т.2.: З-О. – 1990. – 480 с. Т.3.: П-Я. – 1993. – 480 с.
3. Крачило Н.П. Географія туризму / Н.П. Крачило – К.: Вища шк., 1987. – 208 с.
4. Масляк П.О. Рекреаційна географія: навчальний посібник / П.О. Масляк. – К.: Знання, 2008. – 343 с.
5. Родичкин И.Д. Территориальная организация региональных систем Украины / И.Д. Родичкин // Строительство и архитектура. – М., 1978. - № 9.
6. Стафійчук В.І. Рекреалогія / В.І. Стафійчук. – К.: Альтпрес, 2006. – 263 с.
7. Удосконалена схема фізико-географічного районування України / [О.М. Маринич, Г.О. Пархоменко, О.М. Петренко, П.Г. Шищенко] // Український географічний журнал. – К.: Видавничий дім „Академперіодика”, 2003. - № 1. – С. 16-20.
8. Царик Л.П. Природні рекреаційні ресурси: методи оцінки й аналізу / Л.П. Царик, Г.В. Чернюк. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2001. – 180 с.

Л. Царик. Ландшафтно-рекреационное и рекреационное районирование: таксономические единицы, критерии, подходы к выделению. Рассмотрены подходы к ландшафтно-рекреационному и рекреационному районированию. Обоснованы и выделены таксономические единицы ландшафтно-рекреационного районирования. Проведен сопоставительный анализ таксонов обоих подходов. Сделаны выводы и обобщения в отношении определенной пространственной размерности использованных в научном обиходе базовых категорий районирования – ландшафтно-географический, физико-географический, экономический и рекреационный районы.

Ключевые слова: ландшафтно-рекреационное районирование; рекреационное районирование; принципы и критерии районирования; таксономические единицы.

L. Tsaryk. Landscape-recreational and recreational regionalization: taxonomic units, criteria and approaches to differentiation. The approaches to landscape-recreational and recreational regionalization are analyzed. The taxonomic units of the landscape-recreational regionalization are grounded. The combined analysis of both approaches to regionalization is presented. The conclusions and generalizations about territorial characteristics of the basic categories of landscape-recreational, physical-geographical, economic and recreational regions are described.

Keywords: landscape-recreational regionalization, recreational regionalization, principles, criteria, taxonomic units.